

MIKAEL MOSESSON

I storheters spår

Vi går i storheters spår.

Alla människor som sysslar med någon form av konstnärlig eller vetenskaplig verksamhet – i vidare mening alla människor inom alla verksamhetsområden – går i storheters spår. Bildligt.

Men också bokstavligt. Ibland ovetande.

Jag bodde ett tag på Viktor Rydbergs studenthem. Det var innan jag blev "rydbergian", och jag visste då inte mycket om författaren, inte mer än vi hade lärt oss i skolan en gång, men nog tyckte jag att det var lite flott att en så stor person hade fått ge namn åt boendet – hans namnteckning krönte huvudingången i förstorad upplaga – och så här i efterhand kan jag tänka att något av Viktor Rydbergs personlighet hade trängt in i det så trevliga hemmet.

Efter några år i Masthugget flyttade jag tillbaka till Viktor Rydbergsgatan och bodde där ytterligare fem år i vanlig lägenhet. Det var någon gång under denna tid som Viktor Rydberg på allvar kom in i mitt liv, om man får uttrycka sig så om en människa som varit död i över hundra år.

Där har jag bott och promenerat. Promenerat på en av Göteborgs längsta gator som också har sitt namn efter vår författare, oftast utan att egentligen reflektera över det. Längst ned på denna gata, nästan framme vid Götaplatsen, på en gräsplätt bakom Landsarkivet, hittar man *Den siste atenaren*, ett minnesmonument över Viktor Rydberg. Och hur många gånger har jag inte promenerat förbi denna staty – ofta i onyktert tillstånd antingen på väg till eller från Kåren eller något annat uteställe under studenttiden – skam till sägandes hela tiden ovetande om vad verket föreställde.

Under skapandet av boken *Offentlig konst i Göteborg*, som denna artikel kan sägas vara ett utdrag ur, var stoden över-

täckt på grund av ombyggnation av Landsarkivet, och jag hade till och med svårt att återskapa en minnesbild av hur den såg ut och var den stod. Nu när den är återställd återkommer minnesbilden.

Men där har jag alltså vandrat genom åren i Rydbergs spår utan att veta om det, liksom de flesta andra av stadens inbyggare får man förmoda.

Verket, som också benämns *Viktor Rydberg-monumentet*, är gjort i brons, är 1,8 meter högt och vilar på en sandstenssockel. På sockeln sitter en relief av Viktor Rydberg.

Den siste atenaren, Ninnan Santesson (1930). Fotograf: Eva Ekeblad.

I den nämnda boken valde jag att förklara motivet med hjälp av två strofer ur dikten "Dexippos", i vilken Rydberg, liksom i romanen som givit statyn dess namn, låter en strid utspela sig i antikens Aten:

Bort, I vuxne och förvuxne! Kom till mig, du unga släkt!
O, jag ser, nu kommer våren, nu jag andas västanfläkt,
och bland unga plantor står jag som Dodonas gamla ek,
och i kronan siar guden om en hög, en ädel lek.

[...]

"Lekens glada stund är inne. Slutnen leden! Fällan lans!"
Leden slutas, lansar fällas, blixtrande i solens glans. -
"Framåt!" - Fram falangen tågar. - "Och nu ljude stark och
klar
stridens sång, tyrteiska hymnen, från vår frihets stolta dar!"

Diktstroforna passar både som komplement till skulpturen och som förklaring till Rydbergs rykte som "ungdomens skald".

Initiativet till minnesmärket togs i studentkretsar på 1920-talet. Och vid invigningen på Valborgsmässoafton 1930 talade studentkårens ordförande Tönnes Kleberg om att "rosiga ungdomsdrömmar men även stålblankt härdad ungdomsvilja äro de vackraste klenoderna ur hans [Rydbergs] vapensmedja". Även studenter från Århus i Danmark var närvarande och hyllade "Nordens störste diktare och den fria tankens, harmoniens samt skönhetssökandets store främjare". Det var en vacker vårdag med rekordpublik ute. Och där, i vårsolen, hittar vi även konstnärinnan. Hon heter Ninnan Santesson och är på plats för invigningen.

Ninnan (egentligen Gertrud Paulina) Santesson (1891-1969) föddes på säteriet Tjolöholm utanför Kungsbacka som den mellersta av tre döttrar. Hennes far var godsägaren Berndt Santesson, vars far Werner år 1867 där hade byggt en slottslik herrgård i italiensk renässansimitation. Egendomen såldes 1892 till köpmannen James Dickson, som lät rita och uppföra

det nuvarande slottet på platsen, och nu flyttade familjen till en gård i Södermanland.

När fadern dog var Ninnan tolv år, och kvarvarande familjemedlemmar flyttade vidare till Stockholm. Hon studerade där för skulptören Sigrid Blomberg (se även nedan), och vid Tekniska skolan och Konstakademien fram till 1913, då hon reste tillsammans med en kurskamrat till Paris. Där tecknade hon kroki och studerade skulptur. Vid världskrigets utbrott sensommaren 1914 flydde hon till Alger, där hon tillbringade vintern. I Paris hade hon träffat sin blivande man, målaren Bertel Bertel-Nordström, som hon var gift med mellan 1917 och 1928.

På 1920-talet bodde Santesson på Söder i Stockholm i nära relation till ett konstnärskollektiv, och under denna period utförde hon bland annat altartavlan (målad av hennes man) och krucifixet i Masthuggskyrkan i Göteborg, samt *Den siste atenaren*. Redan 1916 hade hon i samma stad gjort *Erik Dahlberg-reliefen* vid Erik Dahlbergs trappor.

Under andra världskriget engagerade hon sig mot nazismen och tog emot norska och tyska flyktingar i sitt hem. Bertolt Brecht och hans familj bodde en tid hos henne. Hon åkte som kurir till Norge 1941, vilket gav två månaders villkorligt fängelsestraff för olovlig underrättelseverksamhet. Efter kriget fortsatte hennes politiska engagemang i bland annat Svenska kvinnors vänsterförbund. Redan 1913 hade hon skrivit i ett brev från Paris apropå den kvinnliga rösträtten: "De blinda, blinda idioterna, se de då inte, att det är just kvinnorna, som ska komma med det nya inom konsten."

Hon ställde ut sällan, men var som skulptör flitig, särskilt med personporträtt, och var dessutom en duktig tecknare.

*

För den konst- och historieintresserade rekommenderas ett besök på Östra kyrkogården i Göteborg. På den västra kullen ligger många vackert smyckade gravvårdar över framträdande personer i stadens historia. Det finns också några porträtt-

byster som är gjorda av erkända konstnärer. Viktor Rydbergs bröstbild i brons hittar man på hans mausoleum, som ligger på andra sidan kullen nära kanten av kyrkogården och lätt hittas om man går vänster förbi kapellet.

Viktor Rydberg, John Börjeson (1898). Fotograf: Mikael Mosesson

Efter Rydbergs död uppfördes alltså här ett mausoleum. Det kom till efter en insamling och var inget önskemål från skalden själv. Jordfästningen hade redan ägt rum i Klara kyrka i Stockholm, när kroppen forslades via järnväg till Göteborg för gravsättning. Men då fanns ännu inte mausoleet; det invigdes 21 september 1900. Man hade alltså gjort slag i saken av Verner von Heidenstams önskan, fastän den materialiserades i

Göteborg istället: "Vi däremot vågade nyligen icke ens resa en grift i Djursholms skogsdungar eller i vår stad åt en av våra avsomnade diktare. Vilken svårighet hade det varit att insamla hundra tusen kronor och bygga hans mausoleum under lindarna i Humlegården! Varför gjorde vi det icke? Därför att vi voro för blyga."¹

Hösten 1895 tillfrågades exempelvis Alfred Nobel, som en av många, om han ville bidra till en minnesvård åt den i september avlidne författaren. I ett brev svarade han: "Som regel sörjer jag hellre för de levandes magar, då de äro tomma." Han tecknade sig likväl för 300 kronor, men med tillägget: "Det finnes författare, vilkas skrifter äro en minnesvård. Dessa behöva ingen annan. Rydbergs, som vittna om själsadel och formskonhet, höra till denna klass." (Det finns för övrigt belägg för att Rydberg var den författare Nobel inspirerades av när han instiftade Nobelpriset i litteratur. Därav förklaras formuleringen i testamentet att priset skall gå till "den som inom litteraturen har producerat det utmärktaste i idealisk riktning", något som Svenska Akademien numera sedan länge blankt struntar i.)²

Mausoleet ritades av Hans Hedlund (brorson till S. A. Hedlund och en av tidens främsta arkitekter). På baksidan finns en relief med motiv ur dikten "Dexippos" gjord av Theodor Lundberg. Kistan har pryts med en relief av Sigrid Blomberg med motiv ur dikten "Det döda barnet till det levande". På långsidorna finns utdrag ur "Jubelfestkantaten" vid Uppsala universitets 400-årsjubileum (1877). På den ena:

Hvad rätt du tänkt, hvad du i kärlek vill,
Hvad skönt du drömt, kan ej av tiden härjas,
Det är en skörd, som undan honom bärgas,
Ty den hör evighetens rike till.

Och på motsatt sida:

¹ Verner von Heidenstam, *Om svenskarnes lynne*, Stockholm 1896.

² Åke Erlandsson, *Svenska Dagbladet*, Under strecket, 7 oktober 2010.

Hvarje själ, som längtan bränner
Till hvad ädelt är och sant,
Bär uti sitt djup och känner
Evighetens underpant.

Själva bysten är gjord av John Börjeson och gjuten 1898 hos Meyers konstgjuteri. En andra gjutning från samma form finns placerad i Rådhusparken i Jönköping.

John Börjeson (1835–1910) föddes i Tölö socken i Halland och är även ansvarig för den i Göteborg så välkända "Kopparmärra" eller *Karl IX:s rytthastod*. Han studerade vid Konstakademien i Stockholm och senare i Rom och Paris. Åren 1886–1907 verkade han som professor vid just Konstakademien. Han var far till den kända konstnärinnan Lena Börjeson.

Han var sin tids främste monumentalskulptör och finns bland annat representerad i Bergen (*Ludvig Holberg-statyn*) och på Statens konstmuseum i Köpenhamn, Göteborgs konstmuseum och Nationalmuseum. Andra kända verk av honom är *Karl X Gustafs rytthastod* i Malmö, *Erik Gustaf Geijer* i Uppsala och *Axel Oxenstierna* utanför riddarhuset i Stockholm.

John Börjesons skulpturer var på sin tid uppseendeväckande alster av realism. Förvisso låg han i en brytningstid, och det han tillförde av realism var en mer personlig tolkning, mindre styrd av om än fortfarande bottnande i klassiska skönhetsideal. Han kan alltså inte göras ansvarig för den sorts realism, som Rydberg "varnade" för i uppsatsen "I halfslummer", där alla typiska drag har trängts undan. En sådan realism övergår lätt i karikatyr, något som kan ses på en del senare exempel under 1900-talet.

S. A. Hedlund, som också förekommer i konstboken för-
evigad av Per Hasselberg utanför Kurs- och tidningsbiblioteket, jordfästes och kremerades efter sin död 1900 och urnan placerades i Rydbergs mausoleum. Promenerar man uppför och runt kullen, vilket är en av de finaste och mest fridfulla promenadvägarna i hela Göteborg, finner man att Hedlund

och hans släkt även har en egen gravvård på samma kyrkogård. Den ligger allra längst upp. Där står även S. A. Hedlunds namn, så kanske har man delat på askan?

Då min mor avled för några år sedan, var Östra kyrkogården ett naturligt val, eftersom hon vuxit upp i stadsdelen Lunden. Lite diskret lyckades jag styra familjens val av gravplats till grässlutningen där Rydberg vilar; först hade jag dock föga förhoppning om att det skulle finnas något ledigt där, men det visade sig inte vara något problem. Förutom att jag nu har åtskilliga tillfällen att besöka Rydberg-mausoleet som jag annars hade saknat, så värmer det lite att tänka att min mor har en så god granne på sista vilan.

Bilderna ovan är tagna ur boken *Offentlig konst i Göteborg* (Mikael Mosesson, Mimer bokförlag, 2012), vari presenteras 65 offentliga konstverk i Göteborg och deras konstnärer. Verken är illustrerade med färgfotografier. Som nämnt i texten ovan var *Den siste atenaren* övertäckt på grund av ombyggnation och ett äldre foto användes därför: © Eva Ekeblad under licensen Creative Commons, för villkor se <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/deed.sv>